

Coca Gabriela

A VALLÁSI ÜZENET ZENEI ÁBRÁZOLÁSA GÁRDONYI ZOLTÁN HÁROM NAGYHETI KÉP CÍMŰ MŰVÉBEN¹

Gárdonyi Zoltán (1906-1986) *Három nagyheti kép* című művét 1966-ban komponálta. Ekkor professzora volt a budapesti *Liszt Ferenc Zeneakadémiának*. A művet orgonára és vonósegélyre írta (1. hegedű, 2. hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő). Három tételes mű, ahogyan a címe is elárulja, *Három nagyheti kép*.²

Gárdonyi Zoltán mélyen vallásos lelkületű ember volt, és teljes szívvel átérezte a nagyhét szellemi töltetét, amikor jelen művét komponálta. A mű bemutató előadása még abban az évben megvolt, Budapesten, a Kelenföldi Református Templomban, a nagypénteki istentiszteleten. Az akkor 20 éves fia, Gárdonyi Zsolt játszotta az orgonaszólamát.

Negyven évvel később, Szegeden is bemutatták a művet egy virágvasárnapi istentiszteleten.

Az első kép (tétel) címe „*Olajfák hegye*” megírásában a következő bibliai idézet inspirálta: „*És dicséretet énekelvén, kimenének az olajfák hegyére*” (Máté evangéliuma, 26. rész, 30. verse), melyet a zeneszerző be is írt a kéziratába. A zene dallami lényegét a Református énekeskönyv 148. zsoltárának egyik 17. századi feldolgozása képezi, amely az akkori énekeskönyv 278. dicsérete, melynek címe: „*Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban*”. Lásd: [Digitális Református Énekeskönyv - Református Énekeskönyv \(reformatus.hu\)](#). A mostani Református Énekeskönyvben ennek a dicséretnek a száma a 196.

A zeneszerző e dicséretnek a dallamát G-dúrba transzponálja, és az 1. képet (tételt) G-dúrban komponálja meg. Az 1. tétel folyamán a vonósok szólama folyamatosan váltakozik az orgona szólamával. Ez a párbeszéd szinte a tétel végéig tart. A két „szereplő” csak a tétel zárását megelőző öt ütemben játszik együtt, a 64-69. ütemek között.

¹ Jelen dolgozat megírását a Magyar Tudományos Akadémia a *Domus Hungarica* pályázat által, kutatási ösztöndíjjal támogatta. Szerződésszám: 1934/13/2021/HTMT.

² „A nagyhét virágvasárnappal kezdődik, ez a húsvétra való felkészülés legintenzívebb szakasza, hiszen Jézus szenvedése, halála s feltámadása egyre közelebb van.” In: [A nagyhét legfontosabb szokásai - Netfolk: népművészet, hagyományok \(blog.hu\)](#)

	1. strófa				2. strófa										
	Bev.	A	átv.	A	átv.	B	átv.	Av1	átv.	Av2	átv.	Bv1	toldás	Codetta	
	5.ü.	10.	14.	19.	V 23.	36.	41.	43.	48.	50.	V 61.	V 64.	69.	71.	
Vonások	4		4		4		5		5		11		5		1
Orgona		5		5		13		2		2		3	5	2	

A fenti táblázat ábrázolja a szegmentumok ütemterjedelmét. Láthatóan a kvadrát, 4 és 2 ütemes szegmentumok váltakoznak a páratlan ütemtartamú szegmentumokkal, úgymint 3, 5, 11, 13. Túlnyomó részt a szegmentumok között összekötő akkordok vannak (lásd a táblázat vastagított vonalait). 11 összekötő akkordból 10 = G-dúr (!) és 1 = D-dúr. Három esetben a szegmentumok között nincs összekötő akkord (lásd a táblázat hullámos vonalait). Az összekötő akkordok azonossága G-dúr akkordként nem teszi monotonná a harmonizálást. A szerző e tétel mindegyik motívumát színezi kromatikával, többnyire kromatikus alsó váltóhangokkal, de számos átvezetőhang és alsó, valamint felső késleltetés is található (lásd az 1-4 ütemeket).

A zeneszerző a kromatikus díszítő hangok által annyira színessé teszi a hangzást, hogy bizonyos szegmentumokat nem könnyű feladat elemezni. Gondolok itt többek között a Bv1 formarész egyes ütemeire (52-55. ü.).

A cselló szólama (1-4. ü.), majd a 2. hegedű, brácsa és cselló szólama (52-55. ü.) illusztratív programatizmusával ábrázolja a „vonuló” nyolcadok által a mozgást: „*kimenének az olajfák hegyére*” – mondja a szöveg – ez tipikusan barokk megoldás, mellyel már J. S. Bach zenéjében is találkozunk.

Az **1. strófa** 34. ütemig tart. Ebben az orgona manuáljának a felső szólama intonálja a dicséret dallamát, zenekari közjátékokkal. BAR formában van megkomponálva (A A B avagy Stollen, Stollen, Abgesang). Sémája így néz ki:

1. Strófa:

Stollen		Stollen		Abgesang	
Bevezető	A	átvezető	A	átvezető	B átv.
(1-5.ü.)	(5-10.ü.)	(10-14.ü.)	(14-19.ü.)	(19-23.ü.)	(23-34.ü.) (34-35.ü.)
4ü.	+ 5ü.	+ 4ü.	+ 5ü.	+ 4ü.	+ 12ü. + 2ü.
G-dúr _____		G-dúr _____		D-dúr	DGeGeDGea G _____

A második Stollen átvezetője ugyanaz, mint az első Stollen bevezetője. Hangnemileg a két kezdő formarész stabil G-dúr, míg a B (Abgesang) formarészben a szerző D-dúrba modulál, majd dús kromatikával 9 modulációt létesít 12 ütem alatt, a következő hangnemekbe: D-dúr → G-dúr → e-moll → G-dúr → e-moll → D-dúr → G-dúr → e-moll → a-moll → G-dúr. A 32-35. ütemek, avagy az 1. strófa záró ütemei, és az átvezető a 2. strófába hozzák meg újra a hangnemi stabilitást G-dúrban.

A **2. strófa** a 36. ütemben kezdődik. Ebben a vonósok intonálják a dicséret dallamát, az Av1 szegmentumban a mélyvonósok: cselló és nagybőgő, az Av2 szegmentumban pedig az 1. hegedű. A két formarész között egy 2 ütemes átvezető van, 1+1 szekvencia, melyet az orgona játszik. Az Av2 és Bv1 formarészek között is van egy 2 ütemes átvezető, melyet szintén az orgona játszik szekvenciákban és egy kisszext kánonban.

A **2. strófa** sémája:

Stollen	Stollen	Abgesang	Codetta
Av1 átvezető	Av2 átvezető	Bv1 toldás	
(36–41.ü.) (41-42.ü.)	(43-48.ü.) (48-49.ü.)	(50-60.ü.) (61-69.ü.)	(68-71.ü.)
5ü. + 2ü.	+ 5ü. + 2ü.	+ 11ü. + 3+5ü.	+ 4ü. (1 ütem átfedéssel)
G-dúr_____	G-dúr_____ D-dúr	DGFghGcgeaDG - GCgG	G-dúr_____

A Bv1 formarész (Abgesang) az 50. ütemben veszi kezdetét, és keretében az 1. hegedű folytatja a dicséret dallamának intonációját, a többi vonós hangszer pedig ellenpontozza (48-51.ü.).

Az 1. strófához hasonlóan a Bv1 formarész kétszeres méretű az Av formarészekhez képest. Hét ütemes toldással folytatja a zeneszerző a B formarészt, mely két szakaszból áll, 3+5 ütem, 1 ütem átfedéssel a Codetta kezdő ütemével. A toldás első szakaszában az orgona játszik, és a manuál felső szolamában intonálja a dicséret dallamát, míg a második szakaszban az orgona kísérő szerepet vállal, és a dicséret záró motívumát, frázissá augmentálva, unisonoban játsszák a vonósok. A nagybőgő egy ütem eltolódással játssza a motívum fejét (lásd a 65. ütemet).

Négy ütem Codettával zárja a szerző ezt az első képet, melyben kitarított G akkord alapon az orgona manuál jobb kézben játssza a mozgást ábrázoló motívumot a H2-ig emelve a záró hangját (a motívum legmagasabb pontja a műben).

A tétel folyamán harmóniai szempontból érdekes megoldásokkal találkozunk, mint például distancia elvű jelenségekkel. Így a 48-49. ütemek közötti átvezető orgona szólama.

Ezen kívül számos szeptim és nóna akkorddal színezi a zeneszerző e kép harmóniavilágát, számos kromatikus elemmel találkozunk, és sok esetben használja az akkordok szext megfordítását.

Modulációit közeli, 1. és 2. fokú rokon hangnemekhez létesíti.

A mozgást illusztráló egyenletes nyolcad pulzus, hangszerről-hangszerre átvéve szinte végig szövi az egész tételt, melynek tempója egyenletes *Andante con moto*, és metruma 2/2.

Dinamikája az A formarészekben *forte*, míg a B formarészekben *mf*. A záró toldás második szakasza az 53. ütemtől, valamint a Codetta még jobban megemeli a dinamikát *ff*-ra, mintegy megérkezésként az olajfák hegyének tetejére.

A második kép (tétel) címe „*Getsemáné*” és megírásában a zeneszerzőt a következő bibliai idézet inspirálta: „*És ő megsebesítettett bűneinkért, megrontatott a mi vétkeinkért...*” (Ézsaiás könyve, 53. rész, 5. versének kezdete).

A zene dallami lényegét az Evangélikus énekeskönyv „*Ó drága Jézus, vajon mit vétettél*” passió-dallama képezi: [Evangélikus Énekeskönyv - 198. ének: Ó, drága Jézus \(lutheran.hu\)](http://EvangélikusÉnekeskönyv-198.ének:Ó,_drága_Jézus_(lutheran.hu))

E dallamot, mely az énekeskönyvben f-mollban van, a zeneszerző e-mollba transzponálja. Amint az 1. képet az egyenletes nyolcad menet szőtte át, ezt a tételt a gyászinduló pontozott, vagy tizenhatod szünettel szétszaggatott ritmikája szövi át szinte elejétől a végéig (2. kép, 1-4. ü.).

A **2. tétel** formai képlete a következő:

A	átvezető	Av1	átvezető	Av2	Av3	átvezető	Av4	Codetta
1-10.ü.	10-14.ü.	15-24.ü.	24-29.ü.	29-41.ü.	41-49.ü.	50-55.ü.	55-66.ü.	66-72.ü.
10 ü.	4 ü.	9 ü.	5 ü.	12 ü.	9 ü.	5 ü.	12 ü.	6 ü.
e-moll D F fisz	e-moll h g	fisz d C a e G	a d fisz G	G g d C g a e C G C	h disz e C d H	A a c C	e a D e_____	e_____

Formailag a tétel variáció, melynek fő részei 9, 10, 12 ütemes szegmentumok, a fő részek közötti átvezetők pedig 4-5 ütemesek. Két formarész között nincs átvezető, és ez az Av2 és Av3, viszont a többi

formarészt a zeneszerző átvezetőkkel kapcsolja össze. A tétel egy 6 ütemes Codettával zár.

A fő részekben a passió dallama az orgona mély és sötét regisztereiben szétszaggatva található (2. kép, 1-10. ütemek, orgona pedál).

A szétszaggatott dallamot a vonósok kísérik a gyászinduló motívumával, alternatív diatonikus és kromatikus akkordokban. A fő formarészek dinamikája mindig *piano*, és a végén rövid, erőteljes *forte*-ba fokozódik. Az átvezető részek lépcsőzetes szekvenciák, melyek a következő motívumot dolgozzák fel. Jellemző a motívum dallamrajzára a fordított kromatika, avagy a visszavont alteráció (2. kép, 10-15. ü.).

A motívumok tükör megfordításban is megjelennek, fordított sorrendben, a brácsától a 2. hegedű veszi át, majd az 1. hegedű (lásd a 24-29. ütemeket). Tört dallamukkal, fordított kromatikájukkal furcsa színjátékot keltenek és különös hatást. Ehhez minden esetben hozzájárul az átvezető szegmentumokra jellemző *forte* dinamika is. Az átvezető részeket az orgona összesíti, mintegy végkövetkeztetésként az 50-55. ütemekben. Az oktávot lehajló dallam *forte*-ból *piano*-ba csökken (2. kép, 50-55. ü.).

Sok a moduláció ebben a tételben. Csak a kezdő 6 ütem és a záró 15 ütem van stabil e-mollban. Ezekon az ütemeken kívül minden szegmentum, legyen az fő formarész, vagy átvezető rész, bővelkedik modulációkban. Konkrétan: 72 ütemből 21 stabil tonálisan, 51 pedig a zaklatottság érzését kelti. Hozzájárul ehhez az érzéshez a fordított kromatika és a non-oktáviáns dallamalkotás, valamint az akkordelemek módosítása kromatizálás által.

A Codetta ütemeiben az orgona emelkedő akkordjai különös *vibrato* hatást váltanak ki, a zeneszerző által a kottába írt +*Tremulant* utasítása nyomán (2. kép, 65-72. ü.).³

A tétel tempója stabil *Grave*, metruma 2/4.

A harmadik kép (tétel) címe „*Golgotha*”. Megírásában a zeneszerzőt Lukács Evangéliumának 23. részéből a 44-45. versek inspirálták, melyek így szólnak: „44. *Vala pedig mintegy hat óra, és sötétség lőn az egész tartományban mind kilencz órakorig. 45. És meghomályosodék a nap és a templom kárpitja középen ketté hasada.*” A zenei tétel utolsó (Cv1)

³ “*Tremulant*. Angolról fordítva – A tremuláns egy olyan eszköz, amely egy csőszerven található, és amely egy vagy több osztás csövének szélellátását változtatja. Ez amplitúdójuk és hangmagasságuk ingadozását eredményezi, tremolo és vibrato hatást váltva ki. Egy nagy szerunek több remegője lehet, amelynek a csövek különböző sorait érintik” (forrás: [Tremulant - Wikipedia](#)).

formarészének hangulatától motiválva, hozzá tenném a 46. verset is: „46. És kiáltván Jézus nagy szóval, monda: Atyám, a te kezeidbe **teszem le** az én lelkemet. És ezeket mondván, meghala”.⁴

Zeneileg e tételben a szerző a Református Énekeskönyv 339. dicséretét dolgozza fel: „Jézus, Istennek Báránya”. [Digitális Református Énekeskönyv - Református Énekeskönyv \(reformatus.hu\)](http://Digitális_Református_Énekeskönyv_-_Református_Énekeskönyv_(reformatus.hu).). [A jelenlegi kötetben a dicséret 497.-ként szerepel.](#)

A zeneszerző e lengyel dallamot g-mollba transzponálja – amely a 3. kép (tétel) kezdő hangneme.

A tétel formai sémája:

A	B	toldás	Av1	Bv1	átv.	Av2	átv.	C	Cv1	toldás	Coda
1-12.ü	13-28.	29-34.	35-44.	45-52.	53-54.	55-64.	64.	65-72.	73-82.	83-89.	88-97.
12ü.	16ü.	6ü.	10ü.	8ü.	2ü.	10ü.	1ü.	8ü.	10ü.	7ü.	10ü.
g d g fisz g d B d/g g	g B Esz Asz g B Esz g	g	B F B g F b f b f b B desz Desz a esz asz	Asz gesz f b esz Asz b Gesz b f d	d	g d C F d	d	g fisz Asz B g d g	g a fisz Asz b Asz g	G	G (E) G (E) G

A 3. kép egy sajátos rondó formában alakul, melynek részei variált változatokban is visszatérnek. A formarészek méretei rugalmasak, a fő részek 8, 10, 12, 16 ütemesek. Az olykor megjelenő toldások és átvezetések rövidebbek, 1 ütemtől legfeljebb 7 ütemig terjednek.

Az A formarészben a dicséret dallama az 1. hegedűnél jelenik meg szétszaggatva, valamint az orgona hullámozó tizenhatodjainak 1-2. ütemrészén (3. kép, 1-4. ü.).

Míg a vonósok *piano*-ban *pizzicato* játsszák a dicséret dallamát, addig az orgona tizenhatodjai *poco forte*-ban hullámozanak a manuálon, egy hosszan kitartott G orgonapont fölött. Az egész zenei történések az *Agitato* tempo is meghatározza a zaklatott légkörét. A kezdő ütemek erősen modulatórikusak is, az antecedens frázis 7 modulációt tartalmaz (lásd a formai séma táblázatában a hangnemeket). Ezek g-moll 1. és 2. fokú rokon hangnemei, túlnyomórészt moll hangnemek. A tripódikus zenei periódus mediáns frázisa már csak két hangnemet tartalmaz (d-

⁴ Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentómban foglaltott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Printed and bound in Great Britain by Courier International Ltd, Tiptree, Essex, Great Britain.

moll, g-moll), avagy egyetlen modulációt, míg a konzekvens frázis tonálisan stabil g-mollban.

A 13. ütemtől a B formarészben megváltozik mind a vonósok faktúrája, mind pedig az orgonajáték. Megszakad a G pedál, és az orgona trillaszerű játékra vált, sorozatban szűkített oktávokat szólaltatva meg, míg a vonósok ingamozgást és tetracordokat valamint tetratonokat játszanak. A dicséret dallamának 3. sora az 1. hegedűnél jelenik meg szétszaggatva (3. kép, 13-16. ü.).

A B formarészben a hangnemek szélesebben terülnek szét, és itt a zeneszerző a g-moll 1-2. fokú rokon hangnemei mellett már egy ütem erejéig leereszkedik Asz-dúrba (lásd a 17. ütemet).

Egy 6 ütemes toldás vezet félkromatikus ívelő tizenhatod menetekkel és kitartott orgonapontokkal a következő, Av1 formarész felé. A brácsa és a cselló tizenhatodokban ismételt *forte* hangjainak, valamint a nagybőgő negyedhang *forte pizzicato*-inak leple alatt, mely félelmetes hatást kelt, az orgona manuálja folytatja a toldás utolsó két ütemének tizenhatod játékát, kromatikus váltóhangokkal, kvartokkal és szekund ütközésekkel okozva disszonanciákat. A dicséret dallamát az orgonapedál szólaltatja meg negyedhangokban, nyomatékos *forte*-ban (3. kép, 35-39. ü.).

Ebben a formarészben a zeneszerző nagyon sűrű hangnemi ugrásokat létesít, sok a moduláció, 10 ütem terjedelme alatt 15 hangnemet cserél. Itt is túlnyomórészt moll hangnemekben komponál és leereszkedik olyan mélységekbe, mint: b-moll, desz-moll, asz-moll.

A Bv1 formarészben az orgona manuálja folytatja az előző formarész hullámzó tizenhatod meneteit, míg a mélyvonósok kitartott hangokkal játsszák a dicséret harmadik sorának hangjait, majd pedig *pizzicato* negyedhangokkal kísérik az orgona pedáljában is megszólaló dicséret dallam 3. sorának folytatását (3. kép, 45-48. ü.).

Nagyon sötét hangnemi színekkel ábrázolja a zeneszerző ezt a formarészt, sőt kimegy a kvintkörrel is, és olyan hangnemekbe modulál mint: gesz-moll (!), majd Gesz-dúr, b-moll. Az Av1 formarész mellett ez a formarész a legsúfoltabb hangnemileg. Nyolc ütem leforgása alatt 12 hangnemet találunk, mindet hangnemi ugrással hozza be. Sorozatban használt kromatikus akkordok, szekundok, szűkített kvartok teszik disszonánssá és nagyon zaklatottá ezt a formarészt.

Két ütem ismételt hangú tizenhatod triolákkal ritmizált átvezető után egy Av2 formarész keretében még egyszer megszólal az orgona manuáljában a dicséret kezdő dallama *forte*-ban. Fölötte a vonósok tizenhatodokban „reszkető” triolákat játszanak (3. kép, 53-56.). Nagyon dús hangzású és zaklatott ez a formarész, viszont hangnemileg a modulációk

szellőzöttebbé válnak, a zeneszerző visszaemeli a tonális színeket g-moll, d-moll, C-dúr, F-dúr-ra.

Egy ütem átvezető után elemi erővel „betör” a C formarész, Beethoven sors-motívumára emlékeztető sejtten. A mélyvonósoknál minden ütemrészt hangsúlyoz a szerző. Emlékeztetőül: „46. És kiáltván Jézus nagy szóval, monda: *Atyám, a te kezeidbe **teszem le** az én lelkemet. És ezeket mondván, meghala*”.⁵ A C formarész második frázisa *meno agitato* gyönyörű dallammal folytatja Jézus szenvedését a kereszten. Zenedramaturgiai ismereteim is arra ösztönöznek, hogy ezt a formarészt emeljem ki, mint a teljes háromtétéles mű súlypontját (3. kép, 64-72. ü.). Modulációi megritkulnak, és újra g-moll köré csoportosulnak. Disszonanciaként hatásos a 67. ütemben megszólaló kvart-akkord, mely *fortissimo*-ban Jézus kiáltása. Megismétli a zeneszerző ezt a szegmentumot C_{v1} formában a 73-82. ütemek között, majd G-dúrba vált előjegyzést és a C formarész konzekvens frázisának dallamát szétteríti a hangszeregyüttes szólamaiban egy toldás és egy Coda keretében *Tranquillo* jelzéssel, avagy csendben, nyugodtan (3. kép, 83-97. ü.).

Végezetül idézem a kiadott kottának a mű leírásában megjelenő záró mondatát:

„A darab végén egészen halkán felfelé szálló dallamvonal a Megváltó halálára, egyben a feltámadás mennyei reménységére utal.”

Irodalom:

Berkesi, Sándor: *Gárdonyi Zoltán a tanítvány szemével*, in:

<http://hiros.hu/kultura/gardonyi-zoltan-a-tanitvany-szemevel>

(visited: 2017.04.21)

Berkesi, Sándor: *Gárdonyi Zoltán emlékezete (In Memory of Zoltán Gárdonyi)*, In: *Zsoltár*, XIII. évfolyam, Kiadja a REZEM, Budapest, 2006, 16-20.

Berlász, Melinda: *Gárdonyi Zoltán szellemi örökségéről*, in:

http://www.muzeikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=2130 (visited: 2017.04.21)

Csomasz-Tóth, Kálmán: *Gárdonyi Zoltán hatvanéves (For the 60th Birthday of Zoltán Gárdonyi)*, In: *Theológiai Szemle*, Új évfolyam, IX/180-182.

Csorba, István: *Ünnepi megemlékezés Dr. Gárdonyi Zoltánról*, in:

buda.lutheran.hu/08.03.031 (visited: 2017.04.21)

⁵ *Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás.* Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Printed and bound in Great Britain by Courier International Ltd, Tiptree, Essex, Great Britain.

Gárdonyi, Zoltán:

A zenei formák világa, Magyar Kórus kiadó, Budapest, 1949.

Gárdonyi, Zoltán:

Elemző formatan, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1963.

Gárdonyi, Zoltán: *Elemző formatan. A bécsi klasszikusok formavilága*, Editio Musica, Budapest, 1990.

Gárdonyi, Zoltán: *J.S. Bach ellenpontművészetének alapjai*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1967.

Gárdonyi, Zoltán: *Népzene és a zenei forma elemei*, in *Kodály emlékkönyv. Zenetudományi tanulmányok I.*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1953.

Gárdonyi, Zoltán: *Önvallomás (Confessions About Myself)*, In: *Reformátusok lapja*, Budapest, 1981.

Gárdonyi, Zoltán: *Édesapámról (Of My Father)*, In: *Zsoltár*, IV. Évfolyam, 1. szám, Kiadja a REZEM, Budapest, 1997, 10-13.

Karasszon, Dezső:

Zoltán Gárdonyi, Mágus kiadó, Budapest, 1999.

Kozák, Péter: *Gárdonyi Zoltán zeneszerző, zenetudós, zenetörténész*, in: <http://nevpont.hu/view/7669> (visited: 2017.04.21)

Péter, Éva: *Zoltán Gárdonyi Serving Ecclesiastical Music*, in: *Studia UBB Musica*, LIX, 2, 2014, p. 133-151. [CEEOL - Article Detail](#)

Richter, Pál: *Gárdonyi Zoltán*, in: http://lfze.hu/hu/nagy-elodok/-/asset_publisher/HVHn5fqOrfp7/content/gardonyi-zoltan/10192

Szabó, Balázs: *Gárdonyi Zoltán élete és életműve*, in: www.parlando.hu/2016/2016-4/SzaboBalazs-Gardonyi.pdf (visited: 2017.04.21)

Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Printed and bound in Great Britain by Courier International Ltd, Tiptree, Essex, Great Britain.

[A nagyhét legfontosabb szokásai - Netfolk: népművészet, hagyományok \(blog.hu\)](#)

[Digitális Református Énekeskönyv - Református Énekeskönyv \(reformatus.hu\)](#)

[Evangelikus Énekeskönyv - 198. ének: Ó, drága Jézus \(lutheran.hu\)](#)

[Tremulant - Wikipedia](#)

[Zsolt Gárdonyi - Zoltán Gárdonyi \(gardonyi.de\)](#)